

BRODER LAURIDS BRANDSEN
 OG REFORMEN I ODENSE
 GRÅBRØDREKLOSTER 1469

500-året for franciskanerobservansens indførelse i Danmark

Af Jørgen Nybo Rasmussen

I slutningen af middelalderen var den katolske kirke i mange måder præget af kriser og forfald. Men samtidig rejste der sig stærke bestræbelser for at standse denne udvikling gennem reformer, der ikke ville bryde med katolicismen som Luther og de af ham inspirerede reformatorer, men som ville forny det truede kirkeliv og dets institutioner ved at vende tilbage til det bedste i katolicismen selv.

Især viste disse bestræbelser sig indenfor ordensvæsenet. Ivrigt unge munke trådte frem for at forny de forskellige klostresamfund og bekæmpe slaphed og verdslighed, idet de søgte at føre dem tilbage til den ånd, der havde besjælet ordensstifterne og ordnernes første begejstrede tid. Således arbejdede i Danmark på Christian I's tid benediktineren broder Johannes fra Cismar, der ville genoprette den strenge ordenstugt indenfor de holstenske og danske benediktinerklostre ved at få dem tilsluttet den såkaldte Bursfelder-kongregation.¹⁾ Men intetsteds fik observansbevægelsen, som man kaldte den, en sådan indflydelse og betydning som blandt franciskanerne, der på dansk hed gråbrødre efter deres grå kutte. Sjælen i den danske franciskanske observansbevægelse var broder Laurids Brandsen,²⁾ og det første danske kloster, han reformerede, var klostret i Odense. Den 15. december 1469 tiltrådte han stillingen som dets gardian (forstan-

der), og derved fik han myndighed til at lægge hele dets livsførelse om efter observansens krav. Dermed begyndte denne bevægelses sejrsgang blandt de danske gråbrødre for nu 500 år siden.

Inden broder Laurids nåede så vidt, måtte han dog kæmpe en hård kamp. I mange år havde franciskanerprovinsen „Dacia“, der da omfattede mere end 40 klostre i alle nordiske lande, været ledet af den svenske provincialminister broder Jöns Nilsson. Han var personlig en from og afholdt mand, og man må ikke forestille sig, at franciskanerne under ham var dybt nedsunkne i skandaløst fordærv eller var genstand for befolkningens foragt. Tværtimod grundlagdes der i løbet af det 15. århundrede stadig nye klostre, og der ydedes et stort gejstligt arbejde af de nordiske gråbrødre. Alligevel levede de mange steder mere bekvemt, end det stemte med ordenens oprindelige ånd. Observanternes kritik gik især ud på, at det gamle krav om absolut fattigdom ignoreredes. Frans af Assisis tanke havde været, at hans brødre ikke måtte besidde noget, der kunne give dem økonomisk sikkerhed eller faste indtægter. De skulle fra dag til dag leve af, hvad de tiggede til livets ophold. Og dette fattigdomskald skulle ikke blot som i andre ordener være den enkelte munks, men også klostrenes som sådanne. Observanterne forlangte derfor, at alle indtægtsgivende ejendomme, fæstegods i by og på land, der afkastede landgilde, skulle afskaffes. Tilladt at beholde var kun klostergrunden med klosteret og kirken. Dette tolkedes således, at også „herligheder“ som haver, engstykker, hvor klosterets heste kunne græsse, samt teglgrave med ovne, altsammen noget, brødrene kunne udnytte ved egen arbejdskraft, var tilladt. Derimod drev tiggerklostrene ikke som f.ex. cistercienserne selv landbrug. Det var denne frivillige økonomiske reduktion i ordensregelens ånd, der var observansens praktiske udslag, og dette var, hvad broder Laurids Brandsen ønskede at realisere i provinsen „Dacia“, ligesom observanterne gjorde det i hele det øvrige Europa.

Konventualerne, som de „gammeldags“ franciskanere kaldtes, bestræbte dette program som unødigt fanatisk og desuden farligt for

ordenens sammenhold. Nogle af dem var, som f. ex. provincialen Jöns Nilsson, nok tilbøjelige til en vis mådeholden reform, men den skulle finde sted under bibeholdelse af den bestående organisation, altså under provincialernes ledelse. Broder Laurids havde været lektor (læsemester) i nogle sydjyske klostre og var så blevet gardian i Kolding. Han havde fået tilsagn af Jöns Nilsson om at måtte indføre observansen i dette kloster, hvad der indebar muligheder for en fredelig udvikling.

Men desværre fik dette en brat ende ved Jöns Nilssons død 2. juli 1468. Kort efter samledes de nordiske franciskanere til et møde, et såkaldt kapitel, i Roskilde, for at vælge Jöns Nilssons efterfølger. Det blev den jyske broder Ove Jensen Kås, der stammede fra den kendte adelsfamilie.³⁾ Efter valget stod Laurids Brandsen frem og forelagde den nye provincial og kapitlet sin plan om at reformere Koldingklostret, idet han mindede om den afdøde Jöns Nilssons løfte. Men han mødte bestemt afslag. Ove Jensen Kås var helt utilbøjelig til at give observansreformen indpas i sine klostre, vel især fordi han frygtede splittelsesfaren.

Broder Laurids Brandsen opgav dog ikke sin sag, hvis rigtighed og nødvendighed var hans dybe overbevisning. Han vidste desuden, at han havde en vigtig forbundsfælle i det danske kongepar, især var dronning Dorothea, der kendte observanterne fra sin barndoms Brandenburg, en varm tilhænger af deres sag. Kunne reformen ikke finde sted med provincialens støtte, måtte man finde på en anden udvej. Sent på efteråret 1468 drog Laurids Brandsen sydpå med breve fra kong Christian I til franciskanerordenens øverste leder, Johannes Zanetto fra Udine, og til kongens nevø og tillidsmand ved kurien, kardinal Franciscus Gonzaga af Mantua.⁴⁾ I disse breve ansøgte kongen om, at broder Laurids måtte gøres til gardian i klostret i Odense uafhængigt af sine lokale foresattes ønske, således at dette kloster kunne blive reformeret. Kongen henviste til, at det var hans forfader, nemlig kong Erik Glipping, der havde grundlagt klostret 1279, hvorfor han selv havde en vis patronatsret at kunne gøre gæl-

dende. Laurids Brandsen rejste naturligvis uden sin provincials tilladelse, men hans medbroder Peder Olsen bemærker ganske karakteristisk, at han havde tilladelse fra den svenske vikar, broder Lars Torbernson, altså provinsen „Dacias“ næstøverste leder. Dette lille træk viser, at Laurids Brandsen dels ikke simpelthen havde unddraget sig ordenslydigheden, dels at der stadig var nordiske franciskanere, der gerne ville støtte en reform.

I februar 1469 kunne broder Laurids forelægge sagen på ordenens internationale kapitel (generalkapitlet) i Venezia. Men han har åbenbart ikke været den eneste udsending fra Danmark, for ansøgningen bevilligedes kun på den måde, at kong Christian opnåede, at Odenseklostret måtte reformeres og lægges direkte under ordensgeneralen. Men dennes „vikar og kommissær“ på stedet skulle være en broder Johannes Kath (eller Roth), og kun hvis *han* ikke kunne gennemføre sit hverv, skulle Laurids Brandsen gøre det med de samme fuldmagter. Det er vanskeligt at forklare dette anderledes, end som følge af et modtræk fra Ove Jensen Kaas, der samtidig med, at Laurids Brandsen rejste, har sendt en anden broder afsted til Venezia, hvor man så har etableret et kompromis, der skulle forhindre den frygtede splittelse blandt brødrene, som observansen allerede så mange andre steder havde medført.

De to gråbrødre er derefter draget videre, sandsynligvis sammen, til Rom. Her fik de, formentlig ved kardinal Gonzagas mellemkomst, pave Paul II's stadfæstelse af generalkapitlets bestemmelse. Paven udstedte to breve, dateret 15. juni 1469.⁵⁾ I det første, der er rettet til den danske konge, godkender han beslutningen om, at både Johannes Kath og Laurids Brandsen får fuldmagt som franciskanergeneralens vikarer og kommissærer med den opgave at reformere Odenseklostret. I det andet brev pålægger paven biskoppen af Odense at gennemføre bestemmelsen, denne fremgangsmåde var jo nødvendig for at bryde Odenseklostret ud af sit tilhørs- og lydighedsforhold til provinsen Dacia og få reformen gennemført der imod provincialens vilje.

Desværre oplyser ingen kilder om, hvad der skete ved hjemkomsten. Johannes Kath overtog i hvert fald ikke den ham tiltænkte rolle. Tre år senere virkede han som kustos (distriktsleder) over de skånske franciskanerklostre, ganske vist stræbende efter at virkeliggøre forbudet imod, at klostrene fik jordegods, men åbenbart i lydighed imod provincialen. Han er altså vejet pladsen for broder Laurids, hvem Odense Gråbrødre kloster overdroges. Dette er sikkert sket ifølge pave Pauls brev derved, at biskop Mogens Krafse af Odense sørgede for broder Laurids' indsættelse. Peder Olsen, der er ivrig efter at tillægge Laurids Brandsen alene æren for, hvad han dog i en del tilfælde kun kunne gøre i samarbejde med andre, siger, at „da broder Laurids var vendt tilbage fra kurien, modtog og reformerede han fredag efter St. Lucia dag (15. dec.) 1469 klostret i Odense“.⁶⁾

Hermed havde observansen fået fodfæste i Danmark, og takket være Laurids Brandsens utrættelige iver og energi, men også i høj grad støttet fra anden side, især fra kongerne Christian I og Hans og deres gemalinder, gik den herfra videre fra kloster til kloster af gråbrødreordenen. Den vigtigste kilde hertil er broder Peder Olsens beretning og den bedste moderne fremstilling Johannes Lindbæks i „De danske Franciskanerklostre“ fra 1914 side 56–75. Der gik nøjagtig 50 år, indtil alle danske kloster af denne orden var blevet observantiske.

For Odense betød reformen en indre fornyelse, men udadtil kan vi bedst aflæse de nye idealers sejr i de salg af klostrets faste ejendomme, som broder Laurids i de følgende år gennemførte. Vi ved herom, at han solgte en gård i Dræby, Munkebo sogn, Bjerger herred, der vistnok havde tilhørt klostret fra Erik Glippings tid. Desuden solgte han Munkeskov i Vigerslev sogn, Skovbo herred, der senere blev til gården Munkehus. Begge dele afhændedes til St. Knuds benediktinerkloster i Odense, og til gengæld fik franciskanerne en grund i byen, hvor de anlagde en abildhave.⁷⁾ Det var et for observansen typisk bytte fra utilladelig til tilladelig ejendom, som brødrene selv udnyttede til klosterhusholdningen.

Det er uvist, hvor længe Laurids Brandsen var gardian i Odense. Det lykkedes ham først at få også klostrene i Svendborg og Nysted reformerede, og 1480 anerkendtes disse tre som en selvstændig observanskongregation, der fik ret til selv at vælge en vikar, og den første blev 1481 broder Laurids. Nu skete der ganske vist det, at han samme år takket være den finske provincialminister Stefan Lauridsens modforholdsregler af paven selv blev afsat fra sit embede ikke blot som vikar, men også som gardian.⁸⁾ Endnu samme efterår lykkedes det observanterne at få paven til at tilbagekalde denne afsættelse, Laurids Brandsen vendte tilbage til Odense som gardian, men den flamske franciskaner, Michael fra Lier, overtog vikarstillingen. Endnu 1484 omtales observanterne som begrænsede til Odense stift med den daværende vikar, Anders Glob, og Laurids Brandsen som de ledende personligheder.⁹⁾ 1486–89 og 1492–95 var broder Laurids selv igen vikar, men observanternes hovedvirksomhed fandt nu sted på Sjælland, og da Laurids Brandsen døde 1496 som almindelig broder, var det i klostret i Roskilde, hvor han også blev begravet. Det smukkeste vidnesbyrd om hans personlighed og værk udtaltes af ærkebiskop Birger Gunnensen, der i sit berømte testamente også ville have bedt for „Broder Laurids Brands sjæl, som først kom denne restaurationem ordinis minorum ind udi Danmark, og os megen ære og dyd gjorde, Gud hans sjæl nåde.“¹⁰⁾

Klostret i Odense blev imidlertid stadig betragtet som observansens moderkloster i Danmark. Adskillige vikarer og provincialer udgik herfra, og der blev holdt flere kapitler end i noget andet kloster. Dets største glans skyldtes dog, at kong Hans og dronning Christine udvalgte det til gravkirke og på alle måder viste det deres interesse og forkærlighed. Både de selv og deres sønner Frans og Christian II fik deres sidste hvilested i gråbrødrenes kor, og trods kirkens skændige nedrivelse i 1805 er disse grave dog uødeliggjort gennem Claus Bergs mesterværker, epitafiet og højaltertavlen, der i dag som gravene selv findes i St. Knuds kirke og udgør dennes skønneste prydelser.

NOTER

1. William Christensen: „Et bidrag til dansk klosterhistorie i Christian I's tid“. Kirkehistoriske Samlinger, 4. rk., 5. bd., side 84–125. Troels Dahlerup: „Bursfelderkongregationen og Danmark“. Kirkehistoriske Samlinger, 7. rk., 5. bd., side 63–78.
2. Bjørn Kornerup: „Laurens Brandsen“ i Dansk Biografisk Leksikon, III bd, side 647. Om navnets rette skrivemåde se Rørdams note i Kirkehistoriske Samlinger, 4. rk., 6. bd., side 398. Heraf fremgår, at det bedste er den her fulgte form: Laurids Brandsen, men mærkeligt nok er dette resultat ikke blevet fulgt af senere forfattere. Bedste fremstilling til dato af både Laurids Brandsens og observanternes historie er Lindbæks i „De danske Franciskanerklostre“ fra 1914.
3. Hovedkilden er franciskanerhistorikeren broder Peder Olsens beretning om observansen i Danmark, udgivet af M. Cl. Gertz i „Scriptores Minores“, II bd. 1918–20, side 309–320. Jöns Nilssons død omtales sammesteds side 322, kapitlet i Roskilde og reformen i Odense side 309–10.
4. „Scriptores Rerum Danicarum“ VIII, side 444–446.
5. „Acta Pontificum Danicum“ nr. 2433 og 2434.
6. Gertz', op. cit. side 310.
7. „Ældste danske arkivregistraturer“ V, I, side 237 og 249.
8. „Acta Pontificum Danica“ nr. 2798.
9. Franciska Karlsen: „Efterretninger om Gammelkøgegaard og omegn“, Kbhvn. 1876, side 253.
10. H. Bruun: „Poul Laxmand og Birger Gunnensen“, Kbhvn. 1959, side 15.